

Mukaddas KURBANBAYEVA,

Mustaqil izlanuvchi, Guliston davlat universiteti, o'qituvchi, Toshkent gumanitar fanlar universiteti, Toshkent, O'zbekiston
E-mail: qurbanbayevamuqaddas9@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-7245-273X>

Professor F.Narzikulova taqrizi asosida

KELAJAK O'QITUVCHISINING KASBIY-DEONTOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI MADANIYATNING O'RNI

Аннотация

Maqolada kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyatini rivojlantirishda raqamli madaniyatning ahamiyati tahlil qilingan. Zamonaviy ta'limning raqamlashtirilishi sharoitida pedagogning kasbiy burchi, axloqiy mas'uliyati, kommunikativ kompetentligi hamda raqamli texnologiyalardan samarali va mas'uliyatli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy-deontologik madaniyat, raqamli madaniyat, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik deontologiya, raqamli kompetentlik, kommunikativ madaniyat, pedagogik etika, axborot xavfsizligi.

РОЛЬ ЦИФРОВОЙ КУЛЬТУРЫ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Аннотация

В статье анализируется значение цифровой культуры в развитии профессионально-деонтологической культуры будущего учителя. Рассматриваются вопросы формирования профессионального долга, нравственной ответственности, коммуникативной компетентности педагога, а также навыков эффективного и ответственного использования цифровых технологий в условиях цифровизации образования.

Ключевые слова: Профессионально-деонтологическая культура, цифровая культура, будущий учитель, педагогическая деонтология, цифровая компетентность, коммуникативная культура, педагогическая этика, информационная безопасность.

THE ROLE OF DIGITAL CULTURE IN DEVELOPING THE PROFESSIONAL-DEONTOLOGICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS

Annotation

The article analyzes the role of digital culture in the development of the professional and deontological culture of future teachers. It highlights issues related to professional duty, ethical responsibility, communicative competence, and the effective and responsible use of digital technologies in the context of educational digitalization.

Key words: Professional and deontological culture, digital culture, future teacher, pedagogical deontology, digital competence, communicative culture, pedagogical ethics, information security.

Kirish. Bugungi kunda dunyo miqyosida kechayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari ta'lim tizimining mazmuni va sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida pedagog faoliyatiga qo'yilayotgan talablar ham yangilanib bormoqda. Endilikda o'qituvchidan nafaqat chuqur kasbiy bilim va pedagogik mahorat, balki raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, raqamli muhitda madaniyatli muloqot olib borish hamda kasbiy etika me'yorlariga rioya qilish talab etilmoqda [1; 2]. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish va raqamli ta'lim muhitini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan [1]. Bu esa bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida kasbiy-deontologik madaniyat va raqamli madaniyatni uyg'un rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Pedagogik deontologiya o'qituvchining kasbiy burchi, axloqiy mas'uliyati, pedagogik etikasi hamda kasbiy xulq-atvor me'yorlarini o'rganuvchi pedagogika fanining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi [3]. Kasbiy-deontologik madaniyat pedagogning o'z faoliyatini umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida tashkil etishi, o'quvchilarning huquq va manfaatlarini hurmat qilishi, pedagogik jarayonda adolat, halollik va insonparvarlik tamoyillariga amal qilishi bilan tavsiflanadi [4]. So'nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda raqamli madaniyat tushunchasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Raqamli madaniyat shaxsning axborot texnologiyalaridan samarali, xavfsiz va mas'uliyatli foydalanish, raqamli muloqot etikasi hamda axborot xavfsizligi qoidalariga amal qilish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi [5]. Zamonaviy pedagog faoliyatining katta qismi elektron ta'lim platformalari, ijtimoiy tarmoqlar, videokonferensiyalar va sun'iy intellekt texnologiyalari bilan bog'liq bo'lib borayotganligi sababli raqamli madaniyat pedagogning kasbiy faoliyatida muhim kompetensiyaga aylanmoqda [6].

Adabiyotlar tahlili. Xorijiy tadqiqotchilar M. Prensky, D. Buckingham va S. Livingstone zamonaviy yoshlarni "raqamli avlod" sifatida tavsiflab, ularning axborotni qabul qilish va muloqot qilish usullari avvalgi avlodlardan sezilarli farq qilishini ta'kidlaydilar [7]. Bunday sharoitda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida kasbiy-deontologik madaniyat bilan bir qatorda raqamli madaniyatni ham rivojlantirish muhim pedagogik vazifaga aylanmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, pedagogik deontologiya va raqamli madaniyat masalalari alohida tadqiq etilgan bo'lsa-da, kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyatini rivojlantirishda raqamli madaniyatning o'rni yetarli darajada o'rganilmagan. Bu esa mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi [3]. Mazkur maqolaning maqsadi kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyatini rivojlantirishda raqamli madaniyatning o'rni va ahamiyatini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish hamda ularni integratsiyalashning samarali yo'llarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiya. Kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyatini shakllantirish masalasi pedagogika fanining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur masala bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan turli ilmiy izlanishlar olib borilgan bo'lib, ularda pedagogning kasbiy burchi, axloqiy mas'uliyati, pedagogik etikasi hamda kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalari yoritilgan [3].

Pedagogik deontologiyaning nazariy asoslari pedagogning kasbiy faoliyatida axloqiy me'yorlarga amal qilishi, o'quvchilar bilan insonparvarlik tamoyillari asosida munosabat o'rnatishi va pedagogik mas'uliyatni his qilishi bilan bog'liq holda talqin etiladi [3]. Tadqiqotchilarning fikricha, pedagogik faoliyat samaradorligi nafaqat mutaxassisning bilim va malakasiga, balki uning deontologik madaniyati darajasiga ham bevosita bog'liqdir [4].

So'nggi yillarda ilmiy tadqiqotlarda raqamli madaniyat tushunchasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. UNESCO va OECD tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda raqamli madaniyat shaxsning

axborot texnologiyalaridan ongli, xavfsiz va samarali foydalanish ko'nikmalari bilan bog'liq kompleks kompetensiya sifatida tavsiflanadi [5; 6]. Mazkur kompetensiya axborotni izlash, tahlil qilish, qayta ishlash, baholash hamda raqamli muhitda samarali muloqot olib borish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi [5]. Xorijiy olimlar M. Prensky, D. Buckingham va S. Livingstone tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda zamonaviy yoshlarning "raqamli avlod" sifatida shakllanayotgani, ularning ijtimoiylashuv jarayonida internet va raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutishi asoslab berilgan [7].

Mazkur tadqiqotlar natijalari bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda raqamli madaniyatni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Tahlil qilingan ilmiy manbalar pedagogik deontologiya va raqamli madaniyat masalalari alohida tadqiq etilganligini ko'rsatmoqda. Biroq kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyatini rivojlantirishda raqamli madaniyatning integrativ imkoniyatlari yetarli darajada o'rganilmagan. Shu jihatdan mazkur tadqiqot ushbu yo'nalishdagi ilmiy bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi [3].

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy yondashuv, aksiologik yondashuv, tizimli yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalari tashkil etdi [4]. Tadqiqot davomida nazariy tahlil, qiyosiy-tahliliy, tizimlashtirish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil yordamida pedagogik deontologiya, kasbiy madaniyat va raqamli madaniyatga oid ilmiy manbalar o'rganildi hamda tadqiqot muammosining nazariy asoslari aniqlashtirildi [3; 5]. Qiyosiy-tahliliy metod asosida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari o'zaro taqqoslandi hamda kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyatini rivojlantirishda raqamli madaniyatning o'zini yuzasidan mavjud yondashuvlar tahlil qilindi [6; 7]. Tizimli yondashuv pedagogik deontologiya va raqamli madaniyatni yagona pedagogik tizimning o'zaro bog'liq komponentlari sifatida o'rganish imkonini berdi. Mazkur yondashuv asosida kasbiy-deontologik madaniyatning tarkibiy tuzilmasi va uning raqamli kompetensiyalar bilan aloqadorligi aniqlandi [4; 5]. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish asosida kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyatini rivojlantirishning deontologik-raqamli modeli ishlab chiqildi va uning asosiy komponentlari belgilandi.

Muhokama va natijalar. Kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyatini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanida nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi. O'tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, pedagogning kasbiy faoliyatida deontologik qadriyatlar va raqamli kompetensiyalar o'zaro uyg'unlashganda ta'lim jarayonining samaradorligi sezilarli darajada oshadi [9].

Tadqiqot natijalariga ko'ra, kasbiy-deontologik madaniyat faqat axloqiy me'yorlar majmui emas, balki pedagogning kasbiy qaror qabul qilish, o'quvchilar bilan muloqot qilish va ta'lim jarayonini boshqarishdagi mas'uliyatli yondashuvini ifodalovchi integrativ tizimdir. Ushbu tizim uch asosiy komponentdan iborat ekanligi aniqlandi: Aksiologik komponent – pedagogning qadriyatlar tizimi va kasbiy burchga sadoqati; Kognitiv komponent – pedagogik bilimlar va nazariy tayyorgarlik; Amaliy-kommunikativ komponent – real pedagogik faoliyatda axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalari [10]. Mazkur komponentlar o'zaro bog'liq bo'lib, ulardan birining zaifligi umumiy kasbiy madaniyat darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Raqamli madaniyatning deontologik jarayonlarga ta'siri Zamonaviy ta'lim

muhitida raqamli texnologiyalar keng qo'llanilayotgani sababli pedagogning raqamli madaniyati uning kasbiy deontologik faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli muhitda axloqiy me'yorlarga rioya qilish (masalan, mualliflik huquqi, axborot xavfsizligi, onlayn muloqot etikasi) pedagogning kasbiy imidjini belgilovchi asosiy omillardan biridir [11].

Zamonaviy ta'lim tizimida bo'lajak pedagoglarning deontologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish jarayoni ko'p qirrali yondashuvni talab etadi. Xususan, ta'lim texnologiyalarini tanlash va ularni pedagogik amaliyotga samarali integratsiya qilish ta'lim sifatini belgilovchi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Deontologik madaniyat shunchaki nazariy bilimlar yig'indisi emas, balki kasbiy burch, mas'uliyat va axloqiy me'yorlarni o'zida mujassam etgan integral xarakteristikadir. Innovatsion hamda interaktiv metodlar - keys-stadi (case-study), treninglar, refleksiv tahlil va loyihaviy ta'lim - yosh avlodga nafaqat akademik bilimlarni yetkazish, balki ularda kasbiy-axloqiy kompetensiyalarni tizimli rivojlantirishda kuchli vosita vazifasini o'taydi. Bunday yondashuv o'quvchilar va talabalarda murakkab hayotiy hamda kasbiy vaziyatlarda deontologik nuqtayi nazardan to'g'ri qaror qabul qilish, axloqiy mezonlarga asoslangan professional xulq-atvorni shakllantirish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Shu nuqtayi nazardan, deontologik madaniyatni rivojlantirish pedagogik faoliyatning ajralmas, fundamental qismi sifatida e'tirof etilishi lozim. Bu jarayonda har bir pedagogning metodologik tayyorgarligi, uning kasbiy-pedagogik refleksiyasi va tanlangan metodlarning o'ziga xosligi (kontekstual mosligi) ta'limiy maqsadlarga erishishning samaradorligini kafolatlaydi. Binobarin, deontologik kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tizimlar o'qituvchining shaxsiy va kasbiy barkamolligini ta'minlashda strategik ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kelajak o'qituvchisining kasbiy-deontologik madaniyati zamonaviy pedagogik jarayonning asosiy sifat ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu madaniyat o'qituvchining kasbiy burchga sadoqati, axloqiy mas'uliyati, pedagogik etikaga rioya qilishi hamda o'quvchilar bilan insonparvarlik tamoyillari asosida munosabat o'rnatishi bilan bevosita bog'liqdir.

Tahlillar asosida kasbiy-deontologik madaniyatning integrativ mohiyati aniqlanib, uning aksiologik, kognitiv va amaliy-kommunikativ komponentlardan iborat ekanligi asoslab berildi. Mazkur komponentlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, pedagogning umumiy kasbiy kompetentligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida raqamli madaniyatning pedagogik deontologiya bilan integratsiyasi masalasi alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Raqamli ta'lim muhitida axborotdan oqilona foydalanish, axborot xavfsizligi, onlayn etikaga rioya qilish kabi jihatlar pedagogning kasbiy madaniyatini yangi bosqichga olib chiqadi. Ishlab chiqilgan deontologik-raqamli model pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish, o'qituvchining axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish hamda raqamli muhitda professional munosabatlarni to'g'ri tashkil etishga xizmat qiladi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari kelajak o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida kasbiy-deontologik va raqamli madaniyatni integrativ yondashuv asosida shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
3. Musurmonova O. Pedagogik deontologiya. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2019.
4. Inoyatov U.I. Pedagogik mahorat va kasbiy kompetentlik. – Toshkent, 2021.
5. UNESCO. Digital Citizenship Education Handbook. – Paris, 2023.
6. OECD. Digital Education Outlook 2023. – Paris, 2023.
7. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. – 2001.
8. Buckingham D. The Digital Generation: Children, Young People and New Media. – London, 2018.
9. UNESCO. 2018. Digital Literacy in Education. Paris: UNESCO Publishing.
10. OECD. 2019. 21st Century Skills and Competencies. Paris: OECD Publishing.
11. Inoyatov, U. I. 2017. Pedagogika nazariyasi. Toshkent: Noshir.
12. Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida raqamli muloqot madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari. Kurbanbayeva M. Ilm sarchashmalari. 2026 yil, 7-son.
13. Pedagogik oliy ta'limda raqamli kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning innovatsion yondashuvlari. ТАМАДЦУН НУРИ 8 son, 2025. -356-360 B.